

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

VERSLAG VAN HET JUBILEUMCONGRES
'DE STAAT VAN HET DIER' OP 14 FEBRUARI 2019:
OPEN DISCUSSIES, SCHUIVENDE STANDPUNTEN

Doel en activiteiten van de raad

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een onafhankelijke raad van deskundigen die de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gevraagd en op eigen initiatief adviseert over multidisciplinaire vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn inclusief diergezondheid. De RDA bestaat op dit moment uit circa vijfendertig leden met zeer uiteenlopende achtergrond en deskundigheid, die er op persoonlijke titel en zonder last of ruggenspraak zitting in hebben.

De Raad voor Dierenaangelegenheden behandelt vraagstukken over de volle breedte van het dierbeleid: over gehouden en niet-gehouden, dus 'in het wild levende' dieren, over hobbydieren, over gezelschapsdieren, en over productie- en proefdieren.

De Raad legt het resultaat van zijn be- raadslagingen neer in een zogenaamde *zienswijze*. Die geeft een overzicht van wetenschappelijke en maatschappelijke achtergronden van een vraagstuk, en adviseert over beleidsrichtingen en oplossingsrichtingen voor dilemma's. Consensus is niet noodzakelijk: een zienswijze van de Raad kan minderheidsstandpunten bevatten.

Woord Vooraf

Eind 2018 was het vijftiende jaar geleden dat de Raad voor Dierenaangelegenheden werd opgericht. Daar is toen aandacht aan besteed met een symposium in Driebergen, waar ook het jubileumboek 'Welzijn en Ongemak' werd gepresenteerd. De Raad, die de laatste jaren veel extravert is geworden, zag in het jubileum echter ook aanleiding voor een grotere bijeenkomst met een breed samengesteld publiek en een dito scala aan onderwerpen.

Dat werd het congres 'De staat van het dier' op 14 februari in Santpoort. Dit was ook de gelegenheid om alvast een aantal uitkomsten te presenteren van het gelijknamige grote publieksonderzoek dat de RDA liet uitvoeren ter gelegenheid van het jubileum. Medio 2019 verwachten we een afzonderlijke rapportage van dat onderzoek te kunnen publiceren.

Inzicht in het denken van Nederlanders over dierenwelzijn kon op het congres worden geplaatst naast visies van sprekers en deelnemers. In de plenaire bijeenkomst en in een reeks break-out sessies kwamen 'schurende kwesties' aan bod. Deelnemers met zeer verschillende achtergrond en leeftijd namen deel aan de discussies en hielpen zo met 'zoeken

naar begaanbare wegen voor de omgang met dieren', dat de Raad als een belangrijke taak beschouwt.

Dit boekje geeft een impressie van het congres van de hand van journalist Martijn de Groot. Wie er bij was kan er zijn of haar geheugen aan scherpen. Wie er niet kon zijn krijgt zo een indruk van de gedachtewisselingen, die op hun beurt weer discussies in de brede samenleving weerspiegelen.

Het congres was mogelijk door de inzet van vele betrokken medewerkers en vrijwilligers. Afzonderlijke vermelding verdient het pas opgerichte juniorennetwerk van de RDA, dat het invullen van de *break-out sessies*, videobijdragen en verslaglegging een belangrijke bijdrage leverde. Mede door die inzet kunnen we terugkijken op een succesvolle bijeenkomst. Daarvoor spreken we hier graag onze dank uit.

Den Haag, mei 2019

Jan Staman, voorzitter

Marc Schakenraad, secretaris

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

VERSLAG VAN HET JUBILEUMCONGRES
'DE STAAT VAN HET DIER' OP 14 FEBRUARI 2019:
OPEN DISCUSSIES, SCHUIVENDE STANDPUNTEN

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Jubileumcongres RDA:

Open discussies, schuivende standpunten

De uitersten in het maatschappelijk debat, de rol van de grote middengroep en de verschuiving van de opvattingen over de volle breedte, het waren terugkerende thema's op de jubileumdag van de Raad voor Dierenaangelegenheden. Die werd donderdag 14 februari gehouden op landgoed Duin en Kruidberg in Santpoort. Het maakte duidelijk hoe dynamisch het terrein is waarop de Raad zich met zijn aandacht voor dierenwelzijn beweegt. Maar het liet ook zien dat de RDA zich kwalificeert als geaccepteerd gastheer en moderator van hoog oplopende discussies die velen in de samenleving bezighouden.

Dat is bijzonder want als het over dierenwelzijn gaat staan partijen in het openbaar vaak lijnrecht tegenover elkaar, zoals in de discussies over het lot van de grote grazers in de Oostvaardersplassen. Minister van LNV Carola Schouten,

die de Raad persoonlijk kwam feliciteren met zijn 25-jarig bestaan, wees er in haar toespraak al op: 'De discussie wordt intenser de laatste jaren, op online platforms en sociale media, en de flanken zijn feller geworden.' Ook Jan Staman zei er in zijn openingstoespraak iets van. Het héle veld is volgens hem verschoven: 'We zijn allemaal veranderd, we zijn allemaal anders gaan denken over dieren' - een van de redenen, aldus de RDA-voorzitter, 'om vandaag maar eens bij elkaar te komen.' En inderdaad, veel verschillende partijen en denkwijzen waren op het congres vertegenwoordigd, lieten zich horen, staken hun stembriefjes omhoog en hielden toespraken. Maar in tegenstelling tot de discussies die vaak de sociale media beheersen, was er op deze dag een grote bereidheid - nieuwsgierigheid zelfs - om naar elkaar te luisteren. Het was alsof de bezoekers van het congres het gelijk wilden illustreren van de minister die had betoogd dat ze de flanken er wel bij wilde houden om 'meerwaarde aan de discussie' te geven.

Nieuwe denkbeelden

Hoeveel flanken er zijn en welke posities die precies innemen is trouwens vaak moeilijk vast te stellen en dat gold vandaag ook weer. Kan je voor of tegen dierenwelzijn zijn? Eigenlijk niet. Kan je dan voor of tegen een *maximaal* dierenwelzijn zijn? Jawel, maar wat versta je dan onder maximaal? En daar kan, zo bleek ook in Santpoort, heel lang over worden gesproken. Sommigen denken bij dierenwelzijn aan een bestaan van het dier waarin de mens zo min mogelijk ingrijpt. Anderen vinden ingrijpen helemaal niet erg, zolang het dier maar in redelijke levensomstandigheden wordt gehouden. En weer andere juichen ingrijpen onder sommige omstandigheden juist toe, als het er maar op is gericht het dier zich goed of beter te laten voelen. Ook is er verschil tussen de verschillende diersoorten die men wel of geen prettig bestaan gunt. Voor de laatstgenoemde categorie is de naam 'plaagdieren' in gebruik maar Jan Staman wees er in zijn bijdrage op dat die naam eigenlijk een bedenkelijk *frame* is. 'Daar moeten we misschien eens vanaf,' opperde hij.

Door al die verschillende uitgangspunten is het vaak moeilijk communiceren, maar dat werd dus op deze jubileumdag ten minste geprobeerd. De aanwezigheid van relatief nieuwe denkbeelden was daarbij goed te merken.

Dierenwelzijn vooruitgegaan

Voordat het zo ver was, werd eerst de toon gezet in een duo-presentatie door twee leden van de Raad. Hoogleraren Ynte Schukken en Hans van Trijp gaven de bezoekers een doorkijkje in de uitkomsten van de enquête 'De Staat van het Dier' die in opdracht van de Raad was gehouden. Terwijl nog werd gewerkt aan de definitieve rapportage, konden ze toch al een beeld schetsen van de

Minister Schouten: 'Dilemma's samen doordenken'

Ook minister Carola Schouten benadrukte in haar toespraak dat het denken over dierenwelzijn in beweging is. 'Beleid maken is een reflectie van het maatschappelijk denken,' zei ze, 'en daar speelt ook emotie bij. Ik kom heel wat dilemma's tegen die we moeten doordenken om de discussie verder te brengen.' De bewindsvrouw noemde ook een aantal onderwerpen waarop zij binnenkort stappen hoopt te zetten: kortere veetransporten, afronden positieflijst (geroezemoes in de zaal), hondenpaspoort, coupeerverbod uitbreiden, een verbod op tentoonstellen van gecoupeerde honden en periodieke keuringen en bouwvoorschriften voor stallen om stalbranden de baast te worden.

verschuivende opvattingen over dierenwelzijn en, het mag wel meteen gezegd worden, de vooruitgang in dat welzijn zoals gezien door de ondervraagden. Want terwijl de zorgen over dierenwelzijn toenemen, bleek toch een meerderheid van de ge-enquêteerden van mening dat dat welzijn in de afgelopen decennia beter was geworden. Net zoals in de zaal overigens, zoals een bliksemenquête door de presentatoren aan het licht bracht. Verschillen waren er wel, in de visie van de ondervraagden: bij proefdieren werd het welzijnsniveau met een 5,7 beoordeeld, bij boerderijdieren met een 6,1, bij dieren in de natuur met een 6,8 en bij huisdieren met een 7,3 - een rangorde die, niet heel verbazend, ook in andere antwoorden terugkwam. Welzijn van dieren als zodanig werd door de meeste ondervraagden belangrijk gevonden maar toch nog meer door jongeren dan door de oudere

geënquêteerden - je kunt dus niet tégen dierenwelzijn zijn, maar je kunt het wel minder belangrijk vinden dan een ander.

Megastallen en eiwittransitie

Er waren veel andere interessante uitkomsten, maar omdat het om een greep uit het grote geheel ging was het toch soms moeilijk om een samenhangende betekenis aan de getallen te geven. Zo was een meerderheid in de enquête van mening dat de wolf niet uit ons land hoeft te worden verjaagd en bleek, inderdaad, een meerderheid te vinden dat 'natuurdieren zich vrij moeten kunnen bewegen'. Dat zou dus op die wolf kunnen slaan en dan lijkt het tamelijk consistent, maar zouden de ondervraagden ook bedoeld kunnen hebben dat boeren geen elektrische afrastering rond hun schapenweides mogen

Ynte Schukken (l.) en Hans van Trijp presenteren de onderzoekuitkomsten

Dagpresentator Meike de Jong en RDA-voorzitter Jan Staman

plaatsen? Of dat de hekken rond de Oostvaardersplassen moeten worden weggehaald zodat hongerige grazers elders hun heil kunnen zoeken als het gebied hen te weinig heeft te bieden? Dat werd niet duidelijk, maar mogelijk zal de volledige rapportage er straks wat meer licht op laten schijnen.

Zo fungeerde de presentatie van beide raadsleden vooral als *appetiser* voor het definitieve rapport, waarin overigens ook weer gebruik zal worden gemaakt van de discussies op dit jubileumcongres. Opvallend was de uitkomst dat de steun voor dierentuinen, toch symbolisch voor wildieren-in-gevangenschap, was gegroeid ten opzichte van vijf jaar geleden. Dat zou kunnen komen doordat veel mensen denken dat het welzijn van gehouden dieren

weliswaar beter kan maar toch al vooruit is gegaan ten opzichte van het verleden, suggereerde Van Trijp - een ontwikkeling die te vergelijken is met die van het oordeel over boerderijdieren.

Megastallen leiden tenslotte tot zorgen over welzijn bij het publiek, maar dat bleek niet gepaard te gaan met enthousiasme voor de 'eiwittransitie', de gedachte dat het nodig is om over te stappen van het eten van dierlijke naar plantaardige eiwitten. Ook was een meerderheid van mening dat dieren een moreel recht op leven hebben, terwijl in die groep toch ook veel mensen zaten die vonden dat dieren wel gedood mochten worden als we er als mensen last van hebben. Minister Schouten zinspeelde daar in haar toespraak ook op toen ze zei dat 'dieren recht

op een volwaardig leven hebben,' nadat ze vlak daarvoor had opgemerkt dat ze 'wel wat emotie kon hebben' wanneer ze midden in de nacht door een mug zou worden gestoord. Ook raadsvoorzitter Jan Staman constateerde dat het nog niet meevalt om 'ons welzijnsdenken, dat vaak is geënt op hond en kat, op een mug te projecteren.'

Nieuwe ankerpunten

Op grotere verbanden en diepere verklaringen moeten we dus nog even wachten, maar een deel daarvan zal zeker berusten op een andere constatering van de presentatoren: bij de meeste antwoorden is het gematigde midden vrij groot en zijn de uiteinden van meer uitgesproken voors of tegens getalsmatig relatief klein. De antwoorden zijn 'normaal verdeeld', zoals dat in de statistiek heet: ze laten een grafiek zien met een bult in het midden en twee glooiend aflopende kanten. Bij zulke uitkomsten kan een verschuivende meerderheid een kwestie van enkele procenten zijn.

Hoopvol stemt die beschrijving wel voor de maatschappelijke discussie waarin blijkbaar meer nuance is te vinden dan de sociale media soms doen vermoeden. Intussen wordt die discussie dus wel steeds meer beïnvloed door nieuwe inzichten, meningen en morele ankerpunten en die kwamen ook ampel aan bod op landgoed Duin en Kruidberg.

Dierengrammatica

Een belangstellend gehoor trof bijvoorbeeld spreekster Eva Meijer, beeldend kunstenaar, filosoof, schrijver en singer-songwriter. Meijer, die momenteel aan de Universiteit Wageningen post-doc onderzoek doet naar 'agency van dieren', nam de toehoorder mee in een wonderlijke wereld van onderlinge communicatie door dieren. Prairiehonden vormden haar eerste voorbeeld, dat ze baseerde op onderzoek van 'een jonge, Russisch-Amerikaanse onderzoeker'. 'Ze hebben tunnelwoningen,' beschreef de filosofe, 'en vandaaruit moeten ze naar boven

Eva Meijer aan het woord over de communicatie van dieren

De minister van LNV, geflankeerd door de RDA-voorzitter en secretaris en het presentatieduo van het onderzoek De staat van het dier.

om eten te zoeken. Zo zijn ze een makkelijke prooi voor andere dieren, en daarom beschikken ze over een geavanceerd systeem van alarmroepen met details over de soort en plaats van het bedreigende dier en over zijn uiterlijk. Ook beschikken ze over een grammatica met werkwoorden, bijvoeglijk- en zelfstandig naamwoorden die ze weer kunnen combineren, tot bijvoorbeeld ‘een ovaal, onbekend roofdier’. En ze hebben een speciaal sprongetje van blijdschap, om aan te geven dat een bepaald gevaar is geweken.’ Dit soort taal lijkt uniek, maar dat is alleen omdat er nog niet veel vergelijkbaar uitgebreid onderzoek is gedaan naar andere dieren, verzekerde Meijer haar verbaasde publiek - niet omdat die niet over zulke complexe communicatie zouden beschikken. Zo kon Meijer haar toehoorders ook voorhouden dat papegaaien,

dolfijnen en olifanten elkaar bij hun naam aanspreken en weten van wie ze wel of geen familie zijn, dat kuikens goed kunnen rekenen en dat kippen al met hun kuikentjes spreken als ze nog in het ei zitten. Het woord ‘dier’ is in zichzelf eigenlijk al misleidend, betoogde Meijer, want ‘door dat te gebruiken lijkt het alsof er een groot verschil is tussen mensen en dieren, maar een gorilla en een spin hebben minder met elkaar gemeen dan een mens en een gorilla.’

Pratende vissen

Intussen beïnvloeden mensen het leven van veel dieren heel sterk, aldus de filosoof. ‘Eigenlijk moeten dieren dus mee kunnen denken over de voorwaarden van hun samenleving met mensen,’ concludeerde ze tenslotte,

waarschijnlijk tot schrik van de in de zaal aanwezige dierhouders. Toch was het achterliggende idee, de vraag of mensen eigenlijk het recht hebben om over het lot van dieren te beschikken, bepaald geen witte raaf op dit congres. Vooral in de zogenaamde break-out sessies, werkgroepjes waarin de deelnemers zich na afloop van de plenaire toespraken over deelonderwerpen konden buigen, was er ruimte voor - noem het fundamentele vragen.

Zo'n vraag kwam bijvoorbeeld met een omweg aan de orde in de sessie die werd geleid door spreker Eva Meijer. 'Wat zouden de effecten en gevolgen zijn als dieren konden praten?' legde zij aan groepjes deelnemers voor. Een lastige, want zelfs degene die vindt dat wij het recht hebben om honden bijvoorbeeld aan een lijn te houden bij het uitlaten, zou dat in dat geval wel dagelijks

aan zijn huisdier moeten uitleggen. En dat geldt ook voor proefdieren, zo werd naar voren gebracht in een van de groepjes: 'Willen we die wel verstaan?' vroeg een deelnemer, waarop een ander antwoordde dat dat voordelen zou kunnen hebben omdat we dan iets voor ze kunnen doen als ze pijn hebben. De onvermijdelijke vervolgvraag 'Maar willen ze wel als proefdier gebruikt worden?' kwam in een andere vorm ook terug bij een groepje dat over paarden discussieerde: 'Wanneer bijvoorbeeld politiepaarden aangeven dat ze die dag geen zin hebben, moeten we daar dan naar luisteren?'. In weer een andere subgroep, waarin de visserij centraal stond, waren de deelnemers het snel eens: pratende vissen zouden 'iedereen gek maken' dus daar hebben we geen behoefte aan.

Discussie zet iets in beweging

De vraag of we als mensen boven de dieren zijn gesteld of niet, wam in verschillende gedaantes aan de orde. ‘De mens is gelijk aan het dier’ was bijvoorbeeld een stelling die na binnenkomst werd voorgelegd aan de bezoekers van een sessie over het thema ‘Dieren zijn net mensen’. De groep, waarvan zo’n vier op de tien het meest met landbouwhuisdieren te maken had en nog eens zo’n deel met gezelschapsdieren, bleek in meerderheid (55%) dieren en mensen op hetzelfde niveau te plaatsen. Volgde een geanimeerde discussie waarin de onvermijdelijke vragen werden gesteld of je dan ook honden zou mogen eten net als varkens, of je wel een spin in de stofzuiger mag laten verdwijnen en of je dierlijke ziekmakers met net zoveel respect zou moeten behandelen als de dieren die je probeert van ziektes te bevrijden.

Het gesprek bracht allerlei dilemma’s aan het licht (‘Wanneer je een lam en een leeuw een gelijke behandeling geeft zullen ze daaronder lijden’). Een grote meerderheid schaarde zich achter de gedachte dat we beter naar ethologen kunnen luisteren als het om de welzijnsbeleving van dieren gaat, dan naar onze eigen menselijke projecties. Toch was het juist een etholoog die erop wees dat zulke projecties - antropomorfisme - behulpzaam kunnen zijn waar kennis uit onderzoek van ethologen ontbreekt.

Zoals in veel discussies lieten veel debaters zich niet zomaar van hun oorspronkelijke standpunt afbrengen. Sommigen daarentegen wel. Een eindstemming over de stelling aan het begin liet zien dat er vooral onder de ‘gelijkheidsdenkers’ een aantal was gaan twijfelen. Hun

aantal bleek gezakt van 55 naar 40% en dat van genuanceerde denkers, die de vraag alleen per diersoort zouden willen beantwoorden, gestegen van 5 naar 20%. De discussie had dus wel iets in beweging gezet.

Positief signaal

Een andere fundamentele vraag stond centraal in een tweetal sessies over het doden van dieren, die in meerderheid werden bezocht door dierenartsen. Ook hier werden diverse stellingen aan de deelnemers voorgelegd. De aanwezigen konden zich uitspreken over het recht van de mens om dieren te doden in het algemeen (fifty-fifty), bij bestrijden van gevaarlijke ziektes (meerderheid eens), als ze economisch niet van nut zijn (idem) of als

ze jong zijn en te zwak om gezond volwassen te worden (fifty-fifty). En ook in deze break-out sessie bleken de standpunten te schuiven - toch eigenlijk altijd een positief signaal over de openheid en kwaliteit van de discussie. Zo vond uiteindelijk 60% dat mensen wel dieren mogen doden mits het snel, pijnloos en met een reden gebeurt. Bij de zustersessie over plaagdieren werd ook al geen kernvraag gemeden. Hier werd met weinig succes de stelling verdedigd dat het belang van het doden van plaagdieren zwaarder weegt dan hun welzijn, mits het effectief gebeurt. Driekwart van de aanwezigen verzette zich tegen die gedachte en slechts een kwart was ervoor te vinden.

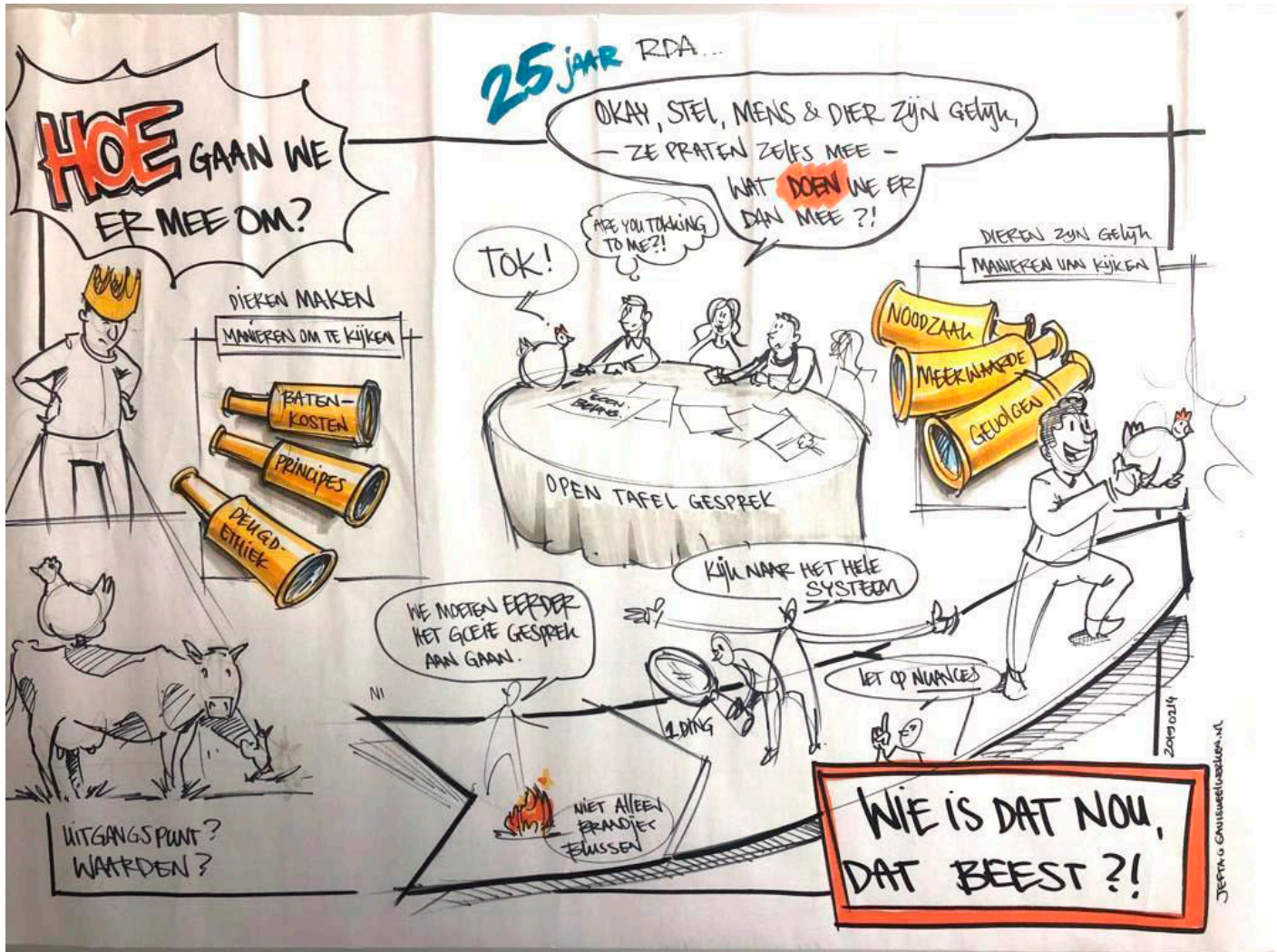

Morele kompassen

Grensverleggende discussies vonden ook plaats in de andere sessies, over koe of grutto (moeten landbouw en biodiversiteit samengaan of apart bestaan?) en ‘de natuur een sprookje?’ (‘is er wel natuur in Nederland?’). Een break-outsessie over het genetisch aanpassen van dieren met CRISPR-Cas, liet zien dat er ook weleens flinke meerderheden zijn te vinden voor wèl ingrijpen in het dierenbestaan, al ging het hier om ingrepen die door de dieren niet als zodanig worden ervaren. Als er geen schade is voor mens of dier mag de techniek worden gebruikt, vonden dertig van de vijfendertig deelnemers. Een interessante stemming was die over de vraag of CRISPR-Cas gebruikt zou mogen worden om een bekende schadelijke ziekte onder varkens mee te bestrijden. Ook hier kozen

eerst dertig deelnemers voor het positieve antwoord, maar dat veranderde toen in de discussie naar voren werd gebracht dat de betreffende aandoening een huisvestingsziekte is die niet in de natuur voorkomt. Dat deed de deur dicht voor een zestal eerdere voorstanders, zodat de verhoudingen verschoven naar 11 tegen 24.

Een break-out sessie over ‘het maken van dieren’ wierp licht op het hiervoor genoemde probleem van de verschillende uitgangspunten waarmee deelnemers zich in een discussie over dierenwelzijn kunnen begeven. Deze sessie stond onder leiding van raadslid Bas Haring, die dit onderwerp enkele jaren geleden op de Vaarkampering van RDA en faculteit Diergeneeskunde had verkend. Hier ging het niet zozeer om een bepaald moreel vraagstuk

Een van de tekeningen die *vision facilitator* Jeftha Bade ter plaatse maakte

- Haring legde verschillende cases aan het zaaltje voor - maar vooral om de vraag met welk 'moreel kompas' de mensen zo'n vraagstuk benaderen. Aan de hand van de voorbeelden kwam hij op drie verschillende 'brillen' waardoor mensen naar ethische vraagstukken rond dierenwelzijn kunnen kijken: utilisme, deugdethiek of handelen uit principes. Zijn belangrijkste punt: het is heel lastig discussiëren tussen mensen die door verschillende brillen naar een vraagstuk kijken.

Kennis en emotie inbrengen

Dat gebeurde dus op vrij grote schaal in de verschillende bijeenkomsten en sessie op deze jubileumdag. Juist door het uitspreken van de uitgangspunten, het beschrijven van de 'brillen' waarmee werd gekeken, bleef echter het uitzicht op een nuttige en beweeglijke gedachtewisseling in de meeste gevallen bestaan en leidde die weliswaar niet tot verrassende eenstemmigheid maar wel tot leerzame gedachtenoefeningen. De jubilerende Raad gaf daarmee een voorproefje op de functie die minister Schouten aan haar feestrede aan hem had toegeschreven: 'Blijf het debat aangaan, niet alleen hier op deze prachtige buitenplaats maar ook in de samenleving. Jullie hebben de kennis, de emotie, breng die in. Dat helpt mij verder in het debat!'

Martijn de Groot

2019, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved

Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Ontwerp:

Ellen Bouma, www.ellenbouma.nl

Productie en eindredactie:

Martijn de Groot, www.martijndegroot.com

Opmaak en drukwerk:

Xerox/OBT, Den Haag

Foto omslag:

Paul Voorham

Foto's binnenwerk:

Paul Voorham

www.rda.nl

Raad voor Dierenaangelegenheden

Bezuidenhoutseweg 73

2594 AC Den Haag

Bij de productie van deze samenvatting is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloorvrij gebleekt en 100% gerecycled.